

Híd a szerző és az olvasó között: a szaklapszerkesztő nyelvi felelőssége, kételyei és teendői

1. BEVEZETÉS

1.1 Ki a felelős a szaklapok nyelvi minőségéért?

„A magyar nyelvű szakirodalom nélkül nyelvünk szegényedik” (1). Fehér János professzor e szavakat a 2000 szeptemberében lezajlott budapesti „Újságírás és könyvkiadás az orvostudományban” címmel rendezett konferencián mondta érvként arra a kérdésre, szükség van-e magyar nyelvű orvosi publikálásra. Kijelentésével egyetértek, ugyanakkor az a benyomásom, hogy az orvosi publikációk nyelve az utóbbi években is egyre szegényedett és szürkült, pedig egyelőre létezik magyar nyelvű szakirodalom.

Ki tehet valamit azért, hogy a sorvadás folyamatát megállítsuk, vagy épp visszafordítsuk? Véleményem szerint a publikálási folyamat három fő láncszemének – a szerzőnek, a szerkesztőnek és az olvasónak – egyaránt van rá lehetősége. Mindhármuknak megvan hozzá a maga eszköze. Az olvasónak joga és lehetősége – talán kötelessége is lenne? – olvasói levelekben felróni a médiumoknak az észlelt hibákat. A szerző és a szerkesztő lehetőségeit az alábbiakban próbálom meg ismertetni.

1.2 Előadásom célja

A konferencia céljával összhangban azt kívánom összegezni, hogyan járulhat hozzá a szaklapszerkesztő ahhoz, hogy a magyar orvosi publikációk nyelve ne sorvadjon, szürküljön, sőt, lehetőleg a szakcikkek is legyenek – amennyire a tudományos műfajok lehetővé teszik – nyelviileg változatosak, élvezetesek, de legalábbis egyértelműek, világosak, szép stílusúak.

Megpróbálom vázolni a szaklapszerkesztő teendőit, a szerző és a szerkesztő munkakapcsolatának egyes pontjait, kettőjük nyelvi felelősségének határait. Mindezt annak a fényében teszem, hogy a publikálási folyamat harmadik láncszeme, az olvasó szakmai és nyelvi szempontból egyaránt elégedett lehessen a szakkiadványokkal, és olyan nyelvi igényességet tapasztaljon általuk, amely hatást gyakorol rá, és rajta keresztül a szakmai kommunikáció minőségére.

2. A NYELVI FELELŐSSÉG

A média kritikai megközelítésének szakemberei elsősorban a tömegtájékoztató eszközökkel foglalkoznak. Megállapításaik azonban nagyrészt az orvosi szakmédiaira is vonatkoztathatóak, hiszen ezek szakemberei is egy teljes populációhoz, a Magyarországon közel negyvenezer főből álló orvosi társadalomhoz szólnak.

Deme László A tömegtájékoztató eszközök nyelvi felelőssége című tanulmányában (2) ezt a költői kérdést teszi fel: „*Miért nem elégedtem meg tanulmányom címének megválasztásakor a »nyelvi képlete« megjelöléssel, miért ez a jelzős szerkezet került a végére: »nyelvi felelőssége«?*” Válaszában hangsúlyozza: a tömegtájékoztatásnak felmérhetetlenül nagy a befolyása a tömegek nyelvérzékének és nyelvhasználati kultúrájának alakulására. A médiumok „szentesítik és terjesztik” a nyelvi szokásokat, fordulatokat, elemeket, így alapvető hatásuk van a nyelvhasználatra.

Balázs Géza kommunikációelméleti és nyelvi írásaiban feltehető gondolatai sorából az alábbi emelném ki: „*A médiakommunikátorok nemcsak a közölt tartalom, hanem a nyelvi forma szempontjából is »kapuőr« szerepet töltenek be. Rajtuk is áll, hogy egy új szó, egy – esetleg idegen eredetű – kifejezés bekerül-e a köztudatba*” (3).

A nyelvész szaktekintélyek tehát a médiakommunikátorok nyelvi felelősségéről és kapuőr szerepéről beszélnek. Mi a helyzet ma az orvosi szakfolyóiratok esetében ezen a téren?

3. A SZERKESZTŐ SZEMÉLYISÉGE ÉS MUNKÁJA

3.1 Ki és mi a szerkesztő?

Erre a kérdésre hadd ne én válaszoljak, hiszen nálam sokkal bölcsőbbek próbálták már meghatározni a szerkesztő szerepét. Ebben a 3.1-es pontban minden gondolat az aranytollas publicistától, a Déry Tibor-, Szabó Zoltán-, Magyar Lajos-, Opus- és Kisebbségekért díjjal kitüntetett *Bodor Páltól* származik (4).

A szerkesztő – a szerzőhöz hasonlóan – személyességét, leleményét, komponáló képességét, ötletességét, arányérzékét veti latba. A szerkesztő: egyben az edző, a gyúró, a szellemi-politikai menedzser; de még a hangszerelés is rátartozik, s övé a pult és a karmesteri pálca is. Szerepe kissé emlékeztet a reneszánsz festőművész mestereinek iskolavezető szerepére, amikor azok hosszú éveken át maguk talán nem is festettek, csak tanítottak, korrigáltak, naponta körbejárták a műhely minden festőállványát, és oktattak, javítottak.

A szerkesztő szerepe hasonlít a színházi rendező (vagy a karmester) munkakörére, helyzetére. Akkor is nélkülözhetetlen, ha az együttes csupa fényes tehetségből áll, ha a választott darab remekmű, ha a színpad és a nézőtér csodás.

Tudjuk, ugyanabból az anyagból („nyersanyagból”) a jó szerkesztő jó lapot, a rossz szerkesztő rosszat szerkeszt. Magyarán: a

szerkesztő nem azonos a kész cikkeket átjavító, meghúzó, lapszámokra és oldalakra koncipiáló-elhelyező úrral-hölgygel, aki úgy ül, magányosan, a fülkéjében, mint a bizalmi rendész a Nemzeti Bank pánccéltérképében. A jó szerkesztőnek egyáltalán nemcsak a kéziratral van dolga, kapcsolata.

A jó szerkesztő: ihletadó is. Stratéga. Maga előtt látja azt is, hogy milyen lesz a lap akkor, amikor ő már nem lesz.

3.2 A szaklapszerkesztő sokrétű felelőssége

A szerkesztő munkája rendkívül összetett, két alapvető célja azonban röviden megfogalmazható: az egyik a tudományos információ hitelességének biztosítása (független szaklektor bevonásával), a másik az információ befogadásának megkönnyítése az olvasó számára (5). A szerkesztő felelőssége ezen kívül egyebekre is kiterjed (lásd az 1. keretben). A felsoroltak fontossági sorrendjén (ha van ilyen egyáltalán) lehet vitatkozni, a tudományos folyóirat szerkesztőjétől azonban kétségkívül leginkább a közreadott információk hitelessége kérhető számon. A feladat az elektronikus publikálás elterjedésével – ahogy *Szabó T. Attila* nevezi, a cybertérben gomolygó tudással és elektronikus özőnívvel – egyre nagyobb felelősséget ró szerkesztőre és szaklektorra egyaránt (6). E cikkben azonban nem ezzel kívánok foglalkozni.

Az alábbiakban arról esik majd szó, hogy mi a helyzet a szerkesztő másik fő feladatával, „az információ befogadásának megkönnyítésével”. Hová helyezzük a szerkesztő felelősségei sorában a nyelvit? Jó helyen van a sor utolsó helyén?

1. KERET

A szaklapszerkesztő felelősségének területei

■ Tudományos felelősség

A közreadott tudományos információ hitelességének biztosítása, a betegek személyiségi jogainak védelme, az ismételt közlések kivédése, érdeklődések feltüntetése stb. (tudományos őrszem).

■ Lapszerkesztői („újságkészítői”) felelősség

A lap egyes számainak összeállítása: a tájékoztatás kötelessége, az információk megszerzése és továbbadása az olvasónak.

■ Alkotói felelősség

Minél jobb lapszámot alkotni a rendelkezésére álló anyagból. Teljessé tenni, szükség esetén kiegészíteni (például fényképpel, kommentárral, karikatúrával stb.) az anyagot.

■ „Tulajdonosi” felelősség

A lap életben tartásának felelőssége (nem „klasszikus” szerkesztői funkció, a mai Magyarországon azonban aligha nélkülözhető).

■ Hírdetéspolitikai felelősség

A lapszámok hirdetési kedv szerinti összeállításának elkerülése, az egyes hirdetések helye a lapon belül, az olvasó befolyásolásának megítélése (etikai őrszem).

■ Nyelvi felelősség

Az információ befogadásának megkönnyítése az olvasó számára (nyelvi őrszem).

3.3 A szerző és a szerkesztő munkakapcsolata

Sok publikáló orvoskolléga számára talán nem is világos, hogy a szerkesztő neki segítőtársa, amint talán az sem, hogyan segítheti őt. A két szakember közös célja, hogy az írást minél többen elolvassák. Ennek szerzői oldala, hogy a cikk szakmai szempontból felkeltse az orvosok érdeklődését. Épp ilyen fontos a másik oldal: a mondanivaló úgy legyen megfogalmazva, hogy az olvasásába minél kevesebb olvasónak törjön bele a bicskaja.

Tapasztalataim szerint a szerzők nagy része viszonylag könnyen elfogadja a szerkesztő tudományos felelősségből adódó ténykedését: kérésére – amelyet sok esetben lektori véleménynyel támaszt alá, de akár a lektorálás előtt is – átdolgozzák az írásukat, elfogadják a szerkesztő esetleges átrendezését, pontosítják az irodalomjegyzéket stb. Elfogadják tehát, hogy a szerkesztő szakmai-tudományos munkája által közleményük értékesebbé válhat.

Más azonban a helyzet, ha a tudományos tartalomról a gördülékenyebb, egyértelműbb, tömörebb, magyarosabb fogalmazásra, azaz a szavak és a mondatok szintjén – vagy épp a helyesírás terén – végrehajtható beavatkozásokra terelődik a szó. Itt mint ha intím zónához érnénk. A szerzők talán úgy érzik, ezen a téren a szerkesztő nem segíteni akar nekik, hanem megnyirbálni alkotói szabadságukat.

A dolog persze kétélű, hiszen igaz: nincs ma Magyarországon fóruma, intézménye a szerkesztőképzésnek. Aki orvosszaklapszerkesztői pozícióban dolgozik, az többnyire elsősorban orvos és csak másodsorban szerkesztő, így szorgalmán (önképzés), tehetségén és az erre a munkára fordítható idején múlik, hogy valóban tud-e segíteni. A szerkesztői kinevezés nincs feltételhez kötve, így a szerkesztők hitelét orvosszakmai tekintélyük hivatott biztosítani, holott ez a fajta tudás ebben a pozícióban – bár kétségkívül fontos – nem elégséges. A szerkesztőknek tehát képzésre és továbbképzésre van szükségük, hogy betölthessék sokrétű funkciójukat.

4. AZ ORVOSI SZAKLAPOK SZERZŐINEK ÉS OLVASÓINAK NYELVI IGÉNYESSÉGE

4.1 A „tisztességes” nyelvhasználat: a szellemi higiénia alapfeltétele

„Már a papíron jól sikló golyóstollal is sokkal trehányabban írtunk, mint eleink a lúdtollal. A számítógépes írás viszont – hála a helyesírás-ellenőrző programoknak is – a hibátlanosság benyomását kelti akkor is, ha a szöveg valójában nyelvtanilag megformálatlan, ki-munkálatlan. A kiadók viszont, amit a technikába kénytelenek fektetni, leginkább a szöveggondozáson spórolják meg. Félek tehát, hogy a sok szép könyvbe sok kesze-kusza szöveg is bele fog kerülni. A nyelvi igénytelenség tekintetében ugyanis semmiféle fordulat jeleit nem látom egyelőre. Márpedig a tisztességes nyelvhasználat nem öncél, hanem a szellemi higiénia alapfeltétele” (7).

Zappe László e sorokat az ideji ünnepi könyvhét kapcsán vetette papírra, vagyis nem a szakkiadványokkal kapcsolatban. A számítógépes kultúra, az időhiány, az „SMS-hatás” alól azonban a szakcikk szerzői sem tudják kivonni magukat. Ha nyelvtanilag

esetleg nem a legigényesebb írás kerül ki a kezükből, az biztosan nem tudatos. Mint ahogy az írásaik nyelvi szerkesztése – az „írásmesterség” szabályainak alkalmazása – sem az.

4.2 Tudatosan alkalmazza-e a nyelvi elemeket a szerző?

A válasszal kezdem: a többség nem. A válaszhoz nem bizonyítékok, hanem dedukció útján jutottam el: az orvosegyetemen nem tanítanak írásmesterséget, jó, ha a szakdolgozat írásához irodalomkeresési és néhány szerkesztési jó tanácsot kapnak a hallgatók. Utána pedig aligha akad idejük a nyelvi önképzésre. Publikálni viszont muszáj a szakmai előrehaladáshoz, így kinek-kinek a tehetsége szerint születnek az írásai. *Deme László* mondta egyszer: először a festőművészek is rajzot és anatómiát tanulnak. Mi, orvosok, csupán anatómiát – aki „rajzolni” is óhajt, saját tehetsége szerint teheti. A publikációs kényszer miatt kénytelenek vagyunk olyan területen alkotni, amelynek fogásait, szabályait, stíluslemeit, műfaji jegyeit sohasem, betűvetési (helyesírási) szabályait pedig régen tanultuk.

4.3 Tudatosan figyel-e az olvasó a szakcikk nyelvére?

„Egy általunk végzett olvasói felmérésből kitűnt, hogy a legtöbb olvasó kevésbé olvas tudatosan, nem keresi azokat a formai jegyeket, amelyek meggyőzik őt arról, hogy a közölt információ releváns és hiteles. Talán kényelemből, sokan megelégszenek azzal, hogy elfogadják a folyóirat hitelessége zálogaként pusztán a szerzők vagy a főszerkesztő nevét” – írta nemrég az egyik rangos magyar orvosi szaklap főszerkesztő-helyettese (5). Márpedig a szaklap olvasójának a hiteles információ a lényeg, amelyből tanulhat, s ha még ennek jegyeit sem részesíti kitüntetett figyelemben, vajon a nyelv, a stílus, a szóhasználat, a helyesírás mennyire érdeklí?

Arra, hogy az olvasó tudatosan figyelje a cikk nyelvi stílusjegyeit – jó esetben – nincs is szükség. Ahogy a jó bíró sem tűnik fel a sportesemények közönségének, az a legjobb, ha az olvasóban sem tudatosul, hogy a szerző–szerkesztő-páros munkájának köszönhetően milyen könnyedén fogadta magába a leírtakat. Rossz esetben viszont a legbriliánsabb gondolat is megbukhat azon, hogy a körülményes fogalmazás miatt az olvasó idő előtt feladja a küzdelmet.

A mai szakkiadványokban igenis bőven akad nyelvi kifogásolnivaló (8). Ebben a helyzetben az olvasóknak sokkal több helyreigazítást kérő, igényességet sürgető olvasói levelet kellene a szerkesztőségekbe, kiadóknak postázniuk, a szerkesztőknek pedig lapjukban megjelentetniük. Mivel ez nem így van, az olvasók többsége, gondolom, beletörődik a szakmédiák jelenlegi nyelvi igényességi szintjébe, és csupán a szakmai információkra koncentrálnak.

5. A JELENLEGI ÁLLAPOT KÖVETKEZMÉNYEI

A tudományos folyóiratok szerzői tehát nem tudatosan alkalmazza a nyelvi elemeket, olvasóik többsége pedig nem keresi tudato-

tosan a magas nyelvi színvonal jegyeit. Ehhez hozzátehetjük, hogy intézmény, fórum híján a legigényesebb szerkesztők is csak önerőből és a saját lelkiismeretük diktálta mélységben szerezhetik meg a szerkesztői pozíció betöltéséhez szükséges tudást. Tehát a publikálási lánc mindhárom szeme tudna tenni annak érdekében, hogy a szakcikk nyelvi színvonala jobb és kiegyensúlyozottabb legyen.

Kétségtelen azonban, hogy a három láncszem közül a szerkesztő az, akinek a legtöbbet kellene tennie ezen a téren. Ő felel azért, hogy a sok, szép könyvbe, folyóiratba valóban bekerüljenek azok a bizonyos kesze-kusza mondatok. A felkérésre írt cikkét, előadás-összefoglalóját – ahogy a napi gyakorlatból jól ismerjük – az utolsó pillanat után leadó szerző sebtében írt mondatainak ráncba szedése még a legjobb nyelvérzékű, legtekintélyesebb szerkesztőnek is gondot okozhat az időhiány miatt. Ha a szöveggondozás – ez esetben „technikai okok” miatt – elmarad, annak általában nincs következménye. Ha valaki egy-egy kiragadott példát egy-egy kisebb szakterület folyóiratában szóvá is tesz (9), annak hatása mérhetetlenül kicsi. A szöveggondozás elmaradásával kimunkálatlan szöveg kerül az olvasóhoz, aki nem is sejti, hogy egy kidolgozottabb változattal mennyivel jobban járt volna. Ezért ritka kivételtől eltekintve nem is teszi szóvá, hogy kár érte. A szerkesztő már a következő munkán törli a fejét, a szerző pedig nem kap kellő visszajelzést. Zappe László aggályát – „a nyelvi igénytelenség tekintetében semmiféle fordulat jeleit nem látom” (7) – tehát egyelőre én is csak megerősíteni tudom.

6. A SZAKLAPSZERKESZTŐ DILEMMÁI ÉS TEENDŐI

6.1 A szaklapszerkesztő dilemmái

Egy nyelv stílusrétegeinek meghatározó része a mindenki számára közös („nemzeti”) nyelv, illetve ennek központi rétege, a köznyelv. Az egyes stílusrétegekben (szépirodalmi, tudományos, hivatali, szónoki stb.) dolgozó alkotók ebből a közös tárházból válogatnak ki bizonyos elemeket gondolataik kifejezéséhez, másokat pedig tudatosan mellőznek (10). A tudományos stílusrétegre az alábbiak jellemzőek: az értelmi jellegű kifejezőmód (az érzelmi és a festői hatású nyelvi elemek mérsékelt felhasználása), a szigorúan egyértelmű terminológia, a műszavak (terminus technicusok) nagy száma, az elvont szavak (például: jelenség, állapot, előfordulás) gyakorisága, a képszerűség nyelvi elemeinek ritkasága, a világos megértést gátló archaizmusok kerülése. Fontos szerep jut viszont a kötőszóknak és az utalószóknak (10).

Mindebből arra következtethetünk, hogy a tudományos művek általában világos, ám száraz stílusú írások. Általában talán igen, de nem mindig. Kérdés, mit tehet (tegyen) a szerkesztő, ha a tudományos szempontból nem kifogásolható munkát a szerző:

- nem világos formában;
- szárazon vagy túl bonyolultan fogalmazva;
- a szárazságot csökkentő, ám stílusidegen elemekkel megtűzdelve;
- magyartalan kifejezésekkel élve;
- felesleges idegen szavakat alkalmazva írja meg?

Röviden: mire és meddig terjed ki a szerkesztő szabadsága? Mi legyen fontosabb számára: a szerző tisztelete, vagy inkább az olvasó kiszolgálása? Mire jogosítja fel a tudatos „nyelvörkődés”? Egyáltalán létezik-e az orvosi szaknyelvnek normája, és ha igen, ismerete elvárható-e minden szerzőtől, olvasótól, és főleg: szerkesztőtől?

6.2 A tudományos nyelvi norma

A tudományos publikálás során sem teszünk mást, mint a kommunikáció bármely más területén: az azonos anyanyelvet beszélők számára egységes eszköztárat, a nyelvet felhasználva közöljük egymással gondolatainkat (11). Ahogy minden belső nyelvi változatnak – például a társalgásnak, a hivatalinak vagy a publicisztikainak – megvannak a saját szokásai és használati szabályai, úgy a tudományosnak is. A nyelvészek ezt normának nevezik (11). Balázs Géza írja róla (3): „*A tömegkommunikációs munkában mindig kell lennie egy olyan nyelvhasználati szintnek, amely mintegy színórmértékül szolgál, azaz minta, etalon, norma, hagyomány, sztenderd. Ez az érvényesítendő norma nem valamiféle merev várfal, hanem széles mezsgye, amely többféle stílust, többféle változatot is magába foglal; olyan nyelvhasználat, amely senkit sem sért, amelyet a lehető legtöbben értenek és elfogadnak, és amely kellőképpen nyitott és rugalmas ahhoz, hogy a nyelvközösség napról napra újradefiniálhassa, módosíthassa.*”

A norma ismerete tehát abban segíti a szerzőt, hogy az igényes nyelvhasználati szinten fejezze ki magát, a szerkesztőt abban, hogy ha ettől eltérőt észlel, azt korigálja a publikálás előtt, az olvasót pedig abban, hogy felismerje, ha ez mégsem sikerül. Attól tartok, hogy mi, orvosok inkább csak sejtjük ezeket a normákat, mint ismerjük. Tanulmányaink során nem erre helyeztük a hangsúlyt, és ez nem is vethető a szemünkre. A sorok között olvasva csipegettünk fel némi effajta tudást az egyetemi tankönyvekből és a szakfolyóiratokból. Viszont sehol nem olvashattunk róluk összefoglalóan. Létezik akadémiai állásfoglalás az orvosi helyesírás ügyében (12), amely nagyon jó iránymutatás lehetne néhány kérdésben (messze nem mindenben), tapasztalatom szerint azonban ezt még a szakkiadók munkatársai közül sem mindenki ismeri, nemhogy a szerzők és az olvasók. Az orvosi szaknyelvi kérdéseknek alig van – a most induló *Magyar Orvosi Nyelv* című folyóirat sikerében bízva mondjuk úgy: volt eddig – irodalma. A megjelent cikkeket eddig a legkülönfélébb lapokból kellett összegyűjteni.

Az egyértelmű és közismert norma (szaknyelvi irányelv) hiányának következménye, hogy minden egyes megjelenő sor (a hibás, továbbá a nem hibás, de vacak is) a norma részévé válhat, hiszen amit látunk és hallunk, az hatással van ránk. Ez is rámutat a szerkesztő felelősségére.

6.3 A szaklapszerkesztő teendői

6.3.1 A minimális cél

Az orvosi publikációk nyelvhasználatának utóbbi években egyre inkább tapasztalható szegényedése és szürkülése elleni beavatkozásnak véleményem szerint legalább három területre kellene

kiterjednie. Az e három területen elért haladás lehetne a minimális célja azoknak, akik tudatos tevékenységet szeretnének kifejtteni e szép és fontos területen.

6.3.1.1 A szóbeli és írásbeli kommunikáció nyelvhasználatának szétválasztása

A vizitek, konzultációk, szakmai megbeszélések, konferenciák résztvevőinek stílusát meghatározza a kicserélendő információk nagy mennyiségéhez képest aránytalanul kevés idő. Mindegyikünk siet, várják a betegek, a kongresszusi előadónak pedig megszabják a rendelkezésére álló időt.

Az orvosi szaknyelv stílusbeli problémáinak egyik gyökerét abban látom, hogy a gyors szakmai információcsere stílusa annyira „belénk ivódik”, hogy a cikkszerzők többsége írásban sem tud szabadulni tőle. Ott is elköveti azokat a hibákat, amelyek a betegágy mellett fel sem tűnnek: nem fordít kellő figyelmet a szavakra, a ragozásra, a szófűzésre, holott az írásnak elvileg nincsenek időbeli korlátjai.

A probléma nem kizárólag az orvosi szaknyelvre jellemző. „*Az utóbbi néhány évtized túlnyomórészt negatívnak tekinthető irányzata a kétfajta – szóbeli és írásbeli – kommunikáció stílusának a közeledése*” – írta a kommunikáció szakértője 1997-es könyvében (11). Magam kitartok szerkesztői pályafutásom elején leírt véleményem mellett (8): annak, aki úgy érzi, hogy gondolatai, munkájának eredményei ország-világ, sőt, az utókor érdeklődésére is számot tarthatnak, és ezért írásba kívánja foglalni azokat, arra kell törekednie, hogy az ne csak szakmailag legyen kifogástalan.

Teendőink egyik fő elemének érzem tehát, hogy a szóbeli és írásbeli kommunikációs irányzatot elválasszuk, úgy, hogy a szóbelin belül is két kategóriát különítettünk el: a betegágy melletti gyors információcsere és a hallgatósághoz szóló előadásokét. Az írásbeli és az előadás kategóriába tartozó szóbeli műfajok nyelvi normájának érezhetően magasabb színvonalúnak kellene lennie az egymás közötti információcsereénél.

6.3.1.2 A szöveggondozás iránti igény növelése

Arra, hogy a szöveggondozást sokan milyen felesleges tevékenységnek érzik, jó példát szolgáltatnak a kongresszusi előadások kivonataiból összeállított kiadványok. Ezek szövegeit az ország legkülönözőbb pontjain dolgozó orvosok írják, egyetlen kongresszus kapcsán egy ilyen lapszámban akár több száz absztrakt is megjelenhet. Stílusukat, írásmódjukat és nyelvhasználatukat tekintve egytől egyik eltérőek. A kongresszus szervezője legtöbbször az utolsó pillanatban adja át a szerkesztőnek az összegyűjtött absztraktsokrot, azzal a kéréssel, hogy gyorsan adja nyomdába, különben lekési a kiadvány a kongresszusi megnyitót. Szöveggondozásra, korrektúrára sem idő nincs, sem – legalábbis sok szervező szerint – szükség.

Diurnus szerint „*Lapot csinálni: szellemi iparosmunka is. Szerencsétlen, ép nyelvérzékű lapolvasó már annak is örül, ha szellemi zuhanózórózsájából nem gondolati-nyelvi szenny zúdul rá*” (4). A szerkesztőnek tehát jó iparos módjára kell keresnie és

kijavítania a szövegben a lehetséges hibákat, itt ráncba szedni, ott elsimítani a mondatokat, egy-egy szót kicserélni, egységesíteni az írásmódot az egész kiadványban, egy-egy mondatot áthelyezni, szórendjét úgy cserélni, hogy a megfelelő helyre kerüljön a hangsúly – mindezt persze úgy, hogy a tudományos tartalom semmiképp ne sérüljön. Meg kell tanulnia, hogy vizsgálni kell minden egyes szót, azután minden egyes mondatot, bekezdést, végül az egész cikket egyben. Ezt természetesen megteheti a szerző is – ha van rá ideje, kedve és tehetsége: a szerkesztő ilyenkor örömmel állapítja meg, hogy alig akadt tennivalója. A folyamat elnagyolt részleteit a 2. keretben foglaltam össze.

Teendőink második fő elemének gondolom tehát, hogy a szakkiadványok szerkesztőiben tudatosítsuk: ahogy a tudományos minőség, ugyanúgy a nyelvi minőség, a szöveggondozás rovására sem lehet spórolni, sem az idővel, sem a pénzzel (ez utóbbi alatt azt értem, hogy korrektort kell alkalmazni, és olvasószerkesztőt is, ha időhiány miatt a lapszerkesztő ezt a feladatot nem tudja ellátni).

6.3.1.3 A képzés és továbbképzés fórumának megteremtése

Hiába a nagy tekintélyű, hozzáértő szerkesztő, ha nem tud minden cikket saját maga rendbe tenni – a tudományos szemponton kívül – nyelvi szempontból is. Saját magának is szüksége van a továbbképzésre, és ha vannak munkatársai, őket is képeznie

2. KERET

A szerkesztő munkája a szöveggel

▣ Szavak, kifejezések szintje

Valóban azt fejezi ki a szó, amit a szerző kívánt? Beleillik a szövegkörnyezetbe? Nem ismétlődik túl sokszor? Nincs nem oda illő mellékjelentése? Nem tereli el az olvasó figyelmét? Helyesen írta le a szerző? Nincs helyette jobb, többet mondó, kifejezőbb, magyarosabb, tömörebb, egyszerűbb? Egységes a szavak írásmódja az egész cikkben, fejezetben, kiadványon belül? A névelőket megfelelően alkalmazták, a mértékegységeket, rövidítéseket helyesen írták le? Jól kapcsolták a ragokat a szavakhoz, rövidítésekhez?

▣ Mondatok, bekezdések szintje

Logikus a mondatfűzés? Nem túl bonyolult a kifejezőmód? A hangsúly valóban azokra a szavakra kerül, amelyekre a szerző szánta? Nincsenek benne felesleges részletek? Nincs túl sok gondolat egyetlen mondatba zsúfolva? Gördülékenyek a mondatok, megfelelő a szórendjük? Megfelelő a szövegdinamika? Nem hiányzik belőle valamilyen információ, köztöszó, utalás?

▣ A teljes cikk szintje

Logikusan következnek egymásból a cikk egyes részei (van „íve” a mondanivalónak)? Világosan kiderül az elején az írás célja, és a végén világos választ kapunk a tisztázni kívánt kérdésre? Nincsenek benne az írás műfajához nem illő elemek, frázisok, közhelelyek? Nem túl hivataloskodó, tudományoskodó a fogalmazás? Ellenállt-e a nyelvi divatoknak?

kell. Ha ez az irodalom nehézkes hozzáférhetősége és a megfelelő fórum hiánya miatt nehezen kivitelezhető, az mindenképpen hátráltatja a folyamatot.

Teendőink harmadik elemének tehát annak a fórumnak a megteremtését gondolom, amely az orvos-szerkesztők képzését és továbbképzését szolgálja, természetesen nemcsak a nyelvi felolvasás terén.

6.3.2 További lehetőségek

Természetesen sok egyéb eszköz is segíthetné a nyelvi színvonal emelését, amelyek megteremtését nevezhetnénk maximális célnak. Ezek megvalósulását azonban, úgy gondolom, ma felesleges sürgetni, mert csupán a minimális céllal kapcsolatban leírtaknál is hosszabb idő alatt és csak rengeteg energiával érhetnénk el. Ilyen például az Orvosi helyesírási szótár frissítése és bővítése (az 1992-es kiadásból például teljes egészében hiányoznak a szókapcsolatok), a szakfordítóképzés egységesítése és javítása, hogy a fordítások minőségében is előrelépést érjünk el, vagy a szakszerkesztői munkakör vizsgához kötése, és még bizonyára sorolhatnánk.

7. ÖSSZEFOGLALÁS

7.1 A szerkesztő: a legerősebb láncszem

A nyelv fontos eszköz a szerző számára: e nélkül nem tudja megosztani a tudását az olvasóval. A szerkesztő a kettőjüket összekötő „híd”, aki – sok más tevékenysége mellett nyelvi szinten is – olyan pluszt tud hozzáadni az írásokhoz, amelyet a szerző nem, vagy azért, mert a cikk írója a szakmai tartalomra koncentrált, vagy azért, mert csak a saját cikkét látja, a szerkesztő viszont az egész kiadványt. A szerepek tehát kiegészítik egymást.

Az olvasó szempontjából ugyanígy érvényes a gondolat. A szerző fontos számára, mert az ő tudására kíváncsi, a szerkesztő pedig garantálja neki mindazt, amit az 1. keretben felsoroltam, így többek között azt is, hogy világos, gördülékeny, „könnyen emészthető” mondatokban kapja az információkat.

A publikálási folyamat három láncszeme (szerző, szerkesztő, olvasó) közül a szerkesztőtől várható el a nyelvi norma legalapabb ismerete, és ha valóban komolyan kívánjuk venni, hogy szaknyelvünk ne sorvadjon, akkor valamilyen módot kell rá találnunk, hogy a normát a szerkesztők ne pusztán sejtthessék.

Ami a szerző és a szerkesztő munkakapcsolatát illeti: egyrészt azon kell dolgoznunk, hogy a szerzők mind jobban felismerjék: a szerkesztők nemcsak tudományos szempontból, hanem nyelvi szinten is segítőtársaik. A másik oldalon a szerkesztők képzésének és továbbképzésének fórumait, intézményeit is hasznos lenne mihamarabb létrehozni.

Az olvasókban tudatosítani kell, hogy maguk is elősegíthetik a kedvező változást: szembesíteniük kell a médiát azzal, ha akár tudományos, akár nyelvi szempontból bírálható színvonalat tapasztalnak.

A három láncszem közül a szerkesztő szerepe még egy szempontból kiemelkedő: míg a szerző és az olvasó elsősorban gyógyít, és csak másodsorban ír vagy olvas, addig a szerkesztő ma-

gára vállalja a lapkészítés gyötrelmeit és szépségeit, no meg sokféle felelősségét. Neki kell az edzőnek, a karmesternek, a legerősebb láncszemnek lennie. Ő teheti a legtöbbet azért, hogy az orvosi szakirodalomban is egyre több olyan alkotás szülessen, amelyre érvényesek Diurnus szavai (4): „A betű nem tud mosolyogni, az írás igen”.

IRODALOM

1. Fehér János. Az orvosi szakirodalom nyelve a történelem folyamán. *Med Sci Monit* 2000;6(S5):9.
2. Deme László. A tömegtájékoztató eszközök nyelvi felelőssége. In: Terestyéni T (ed). *Médiakritika*. Osiris, Budapest 1997.
3. Balázs Géza. A média nyelvhasználatának néhány jellegzetessége. In: Terestyéni T (ed). *Médiakritika*. Osiris, Budapest 1997.
4. Diurnus (Bodor Pál). *A kíváncsiság mestersége*. HQD, Pilisszentiván, 1999.
5. Németh Éva. Elvek és remények. *LAM* 2000;10(11–12):908–910.
6. Szabó T Attila. A tudományos cikkek elbírálásának buktatói. Gátörök az özőnvízben. *Magyar Tudomány* 1997;42:1084–1088.
7. Zappe László. Olvasás – írás. *Népszabadság*, 2001. július 7.
8. Varga Zoltán. Az orvosi szakcikkek stílusáról és helyesírásáról. *LAM* 1995;5(4):347–351.
9. Sarkady László. Az oesophagus birtokos esete. *Fül-, Orr-, Gégegyógyászat* 2001(47);2:69.
10. Bencédy József. *Sajtónyelv*. Sajtóház, Budapest, 2000.
11. Szabó Katalin. *Kommunikáció felsőfokon*. Kossuth, Budapest, 1997.
12. Halász Béla, Lőrincze Lajos, Keresztury Dezső. Akadémiai állásfoglalás az orvosi helyesírás ügyében. In: Fábíán P, Magasi P (Eds). *Orvosi helyesírási szótár*. Akadémiai Kiadó, Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár, Budapest, 1992.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönöm dr. Matos Lajos (Fővárosi Szent János Kórház), dr. Gottwald Gizella (Literatura Medica Kiadó) és dr. Wacha Balázs (MTA Nyelvtudományi Intézet) segítségét a kézirat elkészítésében.